

**Erkânname Geleneğinde Siyer ve Tarih Referansları:
Arnavutluk Arşivinde Bir Yazma Örneği**

Mehmet Çakırtaş

Dr., Daire Başkanı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)

Dr., Head of Department, Radio and Television Supreme Council

Ankara/Turkey

m_cakirtas@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-2221-1509

**In the Tradition of Erkânname Sirah and Historical References:
A Writing Sample in the Albanian Archive**

Abstract

Erkânname are texts that reveal the belief and worship system of Bektâshîsm. They are works written after the death of Haji Bektaş Veli and consist of poetic and prose texts that reflect his doctrine. In order to comprehend the belief and worship forms of the Bektâshî doctrine, it is very important to examine all aspects of the Erkânname. In the understanding of the Bektâshî tradition, the Erkânname have a special place. The names of people who have positive or negative places in the history of Islam, especially in the Bektâshî thought, are also included in the prescriptions. Thus, a history lesson is given, on the other hand, it is grounded with references to the sources of the doctrine.

In this article, it has been tried to find clues about the historical consciousness of Bektâshîsm by examining the references to sirah and history in a Bektâshî Erkânname in the Albanian State Manuscripts Archive. In the research, content information about the aforementioned writing was given and then the way of handling the personalities and historical personalities who took place in sirah was examined. The sirah lesson is also given by referring to the basic personalities of Islam in the Erkânname. Almost all the Erkânname contain Muhammad, Ali, Khadija and Fâtîma, which are the subjects of sirah. Muhammed and Ali, who are the most important personalities of Bektâshîsm, are mostly mentioned together. Since he is one of the names at the center of the Bektâshî doctrine, Ali's name is mostly mentioned in the Erkânname. In the Erkânname, which is our subject, the members of Ahl al-bayt are also mentioned as the subject of siyrah and history. When Ahl al-bayt is mentioned, Muhammad's family and especially his wives are meant.

An example of starting history with reference to the beginning of humanity as a method of general history books is seen in the Erkânname. After giving Adam, Eve, Moses, İbrâhîm and Prophet Mu-

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Çakırtaş).

Gelis/Received: 29 Aralık/December 2020 | **Kabul/Accepted:** 09 Şubat/February 2021 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2021

Atıf/Cite as: Mehmet Çakırtaş, "Erkânname Geleneğinde Siyer ve Tarih Referansları: Arnavutluk Arşivinde Bir Yazma Örneği = In the Tradition of Erkânname Sirah and Historical References: A Writing Sample in the Albanian Archive", *Eskiyeini* 43 (Mart/March 2021), 315-336. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.848986>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

hammad in an unsystematic method, references are made to the Umayyads, Abbasids and the elders of the sect at the establishment stage, and people from the author's own period. Husayn and the Karbalā' incident are frequently mentioned in the Erkānname and in this way an awareness of history is built. His abominable murder and the troubles of the Ahl al-Bayt in the person of Hüseyin are constantly on the agenda. Although Ali is the reference point and real personality of the Bektāshī doctrine, Huseyin's martyrdom in Karbala has been accepted as a source that gives life to the doctrine and has been constantly tried to be kept alive. The "twelve imams", who express the leaders of the Bektāshī tradition, constitute some of the historical figures included in the Erkānname. Another group that can be evaluated in the context of historical figures included in the Erkānname is the people who are referred to as "Fourteen innocent" and martyred in childhood. The Umayyad Period is a period in which strict policies towards Ali supporters were followed. During this period, there were negative elements in the Bektāshī consciousness of history. Concerning the Umayyads, Mu'āwiya b. Abī Sufyān, his son Yazid b. Mu'āwiya and Marwān al-Ḥakam were included in the Erkānname. Mu'āwiya fought with Ali and was indirectly responsible for his martyrdom. Yazid was held directly responsible for the martyrdom of Husayn. Mervan eliminated Ali's supporters in the process of seizing power.

In the Erkānname, besides historical personalities, sect elders and some geographical places are also mentioned. Aḥmad Yasavī and Hacı Bektaş Veli took special places in the Erkānname, which is our subject of study. In addition, cities such as Karbala, Medina, Najaf and Shiraz are often mentioned in the context of the place where twelve imams and fourteen innocent were buried. The name Karbala has taken its place in the Erkānname both as a place and an event.

As a result of the research, it was seen that in the Bektāshī Erkānnames, it was seen that the material of sirah and history was sometimes mentioned with references to events and sometimes people, and a historical perspective was gained. It was understood that this historical consciousness nourished the understanding of tevella and teberra and carried it to the present.

Keywords

Islamic History, Sirah, Albania, Bektāshism, Erkānname

Erkânname Geleneğinde Siyer ve Tarih Referansları: Arnavutluk Arşivinde Bir Yazma Örneği

Öz

Erkānname, Bektaşiliğin inanç ve ibadet sistemini ortaya koyan metinlerdir. Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden sonra kaleme alınan ve onun öğretilerini yansıtan manzum ve nesirlerden oluşan yapıtlardır. Bektaşî öğretisinin inanç ve ibadet şekillerini kavrayabilmek için Erkānname-lerin her yönüyle incelenmesi oldukça önem arz etmektedir. Bektaşî geleneğini anlamada Erkānname-lerin özel bir yeri vardır. Erkānname-lerde ahlak, yol ve yöntem öğretilirken İslam Tarihinde özellikle Bektaşî düşüncesinde olumlu veya olumsuz yere sahip şahsiyetlere yer verilerek bir taraftan tarih dersi verilmekte, diğer yandan da öğretinin kaynaklarına atıflarda bulunularak temellendirme yapılmaktadır.

Bu makalede, Arnavutluk Devlet Yazmaları Arşivi'nde bulunan bir Bektaşî Erkānnamesindeki siyer ve tarihe dair referanslar incelenerek Bektaşiliğin tarih bilincine dair ipuçları bulunmaya çalışılmıştır. Araştırmada öncelikle bahse konu yazma hakkında içerik bilgisi verilmiş ardından siyerde yer etmiş şahsiyetlerin ve tarihi kişiliklerin ele alınmış biçimi incelenmiştir. Erkānname-lerde İslam'ın temel şahsiyetlerine referansta bulunularak aynı zamanda siyer dersi de verilmektedir. Hemen hemen bütün Erkānname-lerde siyerin konusu olan Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hatice ve Hz. Fatıma'ya yer verilmektedir. Bektaşiliğin en önemli kişilikleri olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali çoğunlukla birlikte zikredilmektedir. Bektaşî öğretisinin merkezinde yer alan isimlerden olmasından dolayı Erkānname'de en çok Hz. Ali'nin ismi geçmektedir. Konumuz olan Erkānname'de siyer ve

tarihin konusu olarak Ehl-i beyt mensuplarına da değinilmiştir. Ehl-i beyt denilince Hz. Muhammed'in ailesi ve özellikle eşleri kastedilmiştir.

Erkânname'de genel tarih kitaplarının bir yöntemi olarak insanlığın ilk başlangıcına referansla tarihi başlatmanın bir örneği görülmektedir. Sistematik olmayan bir yöntemle Hz. Âdem, Hz. Havva, Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Peygamber sıralandıktan sonra Emeviler, Abbasiler ve kuruluş aşamasındaki yol büyükleri ile müellifin kendi döneminden kişilere atıflar yapılmaktadır. Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesine ise çok sık yer verilmekte ve detaylı işlenerek adeta bir tarih bilinci inşa edilmektedir. Onun menfur bir biçimde katledilişi ve Hz. Hüseyin şahsında Ehl-i beytin çektiği sıkıntılar devamlı surette gündemde tutulmaktadır. Bektaşî öğretisinin referans noktası ve asıl kişiliği Hz. Ali ise de Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehadeti, öğretiye hayat veren bir kaynak kabul edilerek sürekli bir şekilde canlı tutulmaya çalışılmıştır. Erkânname'de yer alan tarihi şahsiyetlerden bir kısmını da Bektaşî geleneğinin önderlerini ifade eden On İki İmam oluşturmaktadır. Erkânname'de yer verilen tarihi şahsiyetler bağlamında değerlendirebileceğimiz bir başka grup da öğreti içinde "On dört masum" tabiri ile anılan ve çocuk yaşta iken şehit edilen kişilerdir.

Emeviler Dönemi, Hz. Ali taraftarlarına yönelik sıkı politikaların izlendiği bir dönemdir. Bektaşî tarih şuurunda olumsuz unsurların yer aldığı bir dönem olmuştur. Erkânname'de, Emevilerle ilgili olarak Muaviye b. Ebû Süfyan, oğlu Yezid b. Muaviye ve Mervan b. Hakem yer almıştır. Muaviye, Hz. Ali ile savaşmış ve onun şehit edilmesinden dolayı olarak mes'ul görülmüştür. Yezid, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden doğrudan sorumlu tutulmuştur. Mervan ise iktidarı ele geçirme sürecinde Ali taraftarlarını saf dışı bırakmıştır.

Erkânname'de tarihi kişilikler yanında yol büyüklerine ve bazı coğrafi yerlere de işaret edilmiştir. Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli çalışma konumuz olan Erkânname'de özel olarak yer almıştır. Ayrıca Kerbela, Medine, Nəcəf ve Şiraz gibi şehirler, çoğunlukla on iki imam ve on dört masum-u pakın defnedildiği yer bağlamında zikredilmiştir. Kerbela ismi ise hem yer hem de olay olarak Erkânname'de yerini almıştır.

Araştırma neticesinde Bektaşî Erkânamelerinde siyer ve tarih malzemesinin kimi zaman hadiseler kimi zaman da kişiler üzerinden atıflarla konu edildiği ve bir tarih perspektifi kazandırıldığı görülmüştür. Bu tarih bilincinin tevella ve teberra anlayışını beslediği ve bugünlere taşıdığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Siyer, Arnavutluk, Bektaşilik, Erkânname

Giriş

Bektaşîlik, tasavvuf geleneğinin önemli mekteplerinden biridir. Uzun yıllar coğrafyamızda faaliyetlerini sürdürmüş, ardından Arnavutluk ve civarını merkez edinerek günümüze kadar varlığını muhafaza etmiştir. Bektaşîliğin yol ve esaslarına ilişkin değişik eserler verilmiştir.¹ Bunlardan en önemlisi Erkânamelerdir. Bu metinler, içerikleri ve referanslarıyla belirli bir anlayış çerçevesinde müntesibin hayata dair algılarının oluşmasına yardımcı olmaktadır.² Erkânameler, Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinin ilk defa

¹ Cafer Acar, "Arşiv Belgeleri Işığında Arnavutluk'ta Bektaşî Toplumu Başkanlığı'nın Hizmetleri-1886-1967-", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/21 (2017), 4.

² Ömer Faruk Teber, "Vücüd-Nâme Örneğinde Bektâşî Erkânamelerinde Hurufî Unsurlar", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Ocak-Haziran 2013), 57; Ömer Faruk Teber, "Bektaşî Dervişinin Yol Haritası: Bektaşî Erkânameleri", *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, ed. Filiz Kılıç (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2010), 359-372.

Kaygusuz Abdal tarafından kaleme alınması ve ardından Balım Sultan'ın tekâmül ettirmesi³ ile başlayan bir geleneğin manzum ve nesir halindeki ürünleridir.

Erkânname kelimesi, erkân ve name kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuş bir birleşik isimdir. Rûkn sözcüğünün çoğulu erkân, sözlükte “büyükler, ileri gelenler ve yöntem, yol”;⁴ istilâh olarak ise tarikat mensuplarının uydukları ve uyguladıkları kurallara denilmektedir.⁵ Erkân, herhangi bir tarikatın uymakla yükümlü olduğu kuralları, kaideleri, ilkeleri ve bunlar çerçevesinde yaptıkları törenlerin bütününe kapsayan tasavvufi bir kavramdır.⁶ Bektaşîlik öğretisinde ise genel olarak bu kural ve kaidelere Erkânname ismi verilmektedir. Kendisini Bektaşî olarak tanımlayan bir kişi hem sosyal hayatında hem de tarikat içerisindeki sorumluluklarını bu Erkânnameler doğrultusunda yerine getirmektedir.⁷

Erkânnameler, Bektaşîlik yoluna dair referanslara da yer vermesi nedeniyle öğretinin oluşmasındaki arka plana dair veriler de sunmaktadır. Başta Kur'an ve sünnet olmak üzere Hz. Muhammed ve birçok tarihi kişiliğe atıflarda bulunmak suretiyle bu metinlerle adeta bir tarih bilinci inşa edilmektedir.

Bu makalede, Bektaşî Erkânnamelerinde siyer ve tarihe ilişkin referanslar Arnavutluk Arşivinde bulunan bir yazma eser üzerinden araştırılmıştır. Bu eser, Arnavutluk'ta Devlet Yazmaları Arşivinde A.Q.SH. F.725 D.68 numarasıyla kayıtlı 43 varaktan oluşmaktadır. Makalede öncelikle eser hakkında muhteva bilgisi verilmiş, ardından gerek Hz. Peygamber dönemine gerekse ondan sonraki dönemin şahsiyet ve olaylarına dair atıflar tespit edilip işleniş tarzı anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırma neticesinde, merkeze aldığımız Erkânname'nin Hz. Peygamber döneminden başlamak üzere, Bektaşîliğin manevi referanslarına birkaç cümle ile temas edilirken bu yolu diğer ekollerden ayıran ve özellikle bu yolun yolcularının zihin ve gönül dünyasında olumsuz yönleriyle yer etmiş şahsiyetlere ve hadiselerle dönük atıflar yapılmak suretiyle bir tarih bilinci inşa ettikleri anlaşılmıştır.

1. Erkânname'nin Muhtevası

Erkânnameler, genelde aynı özelliklere sahip olmakla birlikte çoğu tekkenin kendisine mahsus bir Erkânname'si vardır. Her biri müellifinin ve yaşadığı dönemin izlerini taşımaktadır.⁸ Elimizde bulunan Erkânname kimi yerlerde okunaklı olmayan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir eserdir. Her ne kadar üzerinde tarih ve kimin yazdığı belli olmasa da esas aldığımız eserin “Serbaşku Tarikat”⁹ başlığında “Mürşidim Cemali Baba'nın Mürşidi Muhammed Baba” ifadelerinden yaklaşık bir tarih çıkarımında bulunmak

³ Cem Erdem - Ersoy Topuzkanamış, “Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnamesi”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 10 (2014), 117.

⁴ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 10. Basım, 2005), “erkân”, 645.

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), “Âdâb”, 10.

⁶ Albayrak, Ali, “Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşi Erkânname'si”, *Turkish Academic Research Review* 5/3 (Eylül 2020), 457.

⁷ Albayrak, “Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşi Erkânname'si”, 457.

⁸ Ersoy Topuzkanamış, “Bir Bektaşî Erkânnamesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010), 422.

⁹ Arkiva Qendrore e Shtetit (A.Q.SH), F.725, V. D.68, Fl. 5/2.

mümkündür. Turan, “Arnavutluk’taki Bektaşî Tekkeleri” adlı çalışmasında Elbasan dedelikleri içerisinde Baba Cemal Tekkesi’ni de saymaktadır.¹⁰ Maden ise “Arnavutluk’ta Bektaşîlik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler” adlı makalesinde 20. yüzyılın başlarında üç dervişin bulunduğu Cemal Baba tekkesinden bahsetmektedir.¹¹ Yine Maden, Muhammed Asım Baba’yı Arnavutça nefesleriyle bilinen babalar arasında zikretmiştir.¹² Muhammed Asım Baba Nevşehir Hacıbektaş’tan Arnavutluk’un Gjirokastër (Ergiri) kasabasına göç etmiş, 1780 yılında Âsım Baba Bektaşî Tekkesini kurmuş, 1796 yılında burada vefat etmiştir.¹³ Ayrıca elimizdeki Erkânname’de “diyüp”, “virüp”,¹⁴ “gelsun”,¹⁵ “deye deye”¹⁶ gibi Türkçenin kullanım şekillerine rastlanmaktadır. Bunlar hem Eski Anadolu hem de Osmanlı Türkçesinin örnekleri olup¹⁷ elimizdeki yazma eserin diline yansıdığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında eserin 19. yüzyılın ortalarına doğru yazılmış olduğu söylenebilir.

Erkânname, Türkçe manzum ya da mensur kısa dualar şeklinde tanımlanan¹⁸ Tercümanlarla başlamaktadır. Bunlarda “Aykırdı”, “Tac” ve “Meydan Taşı” gibi başlıklar kullanılmaktadır.¹⁹ Ardından Arapça olarak, her tür gam ve kederden korunmak için duaların yer aldığı İsm-i Şah bölümü gelmektedir.²⁰ Burada besmeleyle Allah’ın sıfatları sayılır, ona tazimde bulunulup Hz. Muhammed, Hz. Fatıma ve Hz. Hatice ile on iki imama salavat getirilir.²¹

İsm-i Şah’tan sonra Tercüman-ı İkrar bölümü gelmektedir. Burada ikrarda ifade edilen “*Mezhebim Caferi’dir, Pirim Hacı Bektaş-ı Veli, yetmiş iki fırkadan beriyim, On İki İmanı severiz, Mürşidim Muhammed, Rehberim Murtaza*”²² cümlelerine yer verilir. Tercüman-ı İkrar bölümünü, “*incinen, ağrınan varsa ortaya çıksın*” ifadeleriyle Tercüman-ı Dar takip etmektedir.²³ Daha sonra tarikatın silsilesinin zikredildiği Serbaşku Tarikat bölümü yer almaktadır. “*Mürşidim Cemali Babanın Mürşidi Muhammed Baba*” diye başlayıp Hüseyin Dede, Selim Dede ile devam eder ve Azrail’in mürşidi Hazreti Ali²⁴ diye bitirmektedir. Beyan-ı İmam Cafer-i

¹⁰ Fatma Ahsen Turan, “Arnavutluk’taki Bektaşî Tekkeleri”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Orhan Kurtoğlu vd (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, 2018), 2/642.

¹¹ Maden, Fahri, “Arnavutluk’ta Bektaşîlik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler”, *Avrasya Etüdleri* 44/2 (Aralık 2013), 157.

¹² Maden, “Arnavutluk’ta Bektaşîlik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler”, 157.

¹³ Tuba Hatipler Çibik - Filiz Umaroğulları, “Balkanlarda Bektaşîlik ve Bektaşî Tekkeleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2017), 464.

¹⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 5/1.

¹⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 5/2.

¹⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 24/1.

¹⁷ Topuzkanamış, “Bir Bektaşî Erkânnamesi”, 422.

¹⁸ Bedri Noyan, “Balım Sultan Erkânnamesi Merkezli Geleneksel Bektaşîliğe Ait Bir Ritüel Örneği: İkrar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 40 (2006), 56.

¹⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 1/1.

²⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 1/2.

²¹ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 2/1-4/2.

²² A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 4/2-5/1.

²³ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 5/1-5/2.

²⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 6/2.

Sadık başlığı altında ise evren yaratılmadan on dört bin yıl önce Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in yaratıldığı ve dünyaya Âdem suretinde geldikleri²⁵ ifadeleri yer almaktadır.

“Hazreti Risalet Sallallahu Aleyhi ve Sellem” başlığının altında ise Hz. Muhammed'in kaç yaşında, nerede vefat ettiği, on iki imamın kaç yıl imamlık yapıp kaç yaşında kim tarafından şehit edildikleri ve nerede yattıkları kısa tarihi bilgilerle verilmektedir.²⁶

İşaret edilen bazı harflerin hangi büyük şahsiyetlere ait rumuzlar olduğunu anlatan “Hak” başlığından²⁷ sonra ise Arapça başlayıp Türkçe devam eden Tевbe-i Tarikat bölümü gelmektedir. Burada Hüda, Mustafa, Ali, İmam Cafer ve on iki imam gibi isimler zikredilmektedir.²⁸ Rehber Tercümanı ve Tanrı Tac bölümlerinden sonra Nefes-i Pir Sultan, gazeller ile ardından da Vahdet Tercümanı, Sabah Tercümanı, Tercüman-ı Gömlek ve Tercüman-ı Tıraş ile devam etmektedir.

“Baş Nam Şirati” başlığı altında Nur-u Muhammedî'nin yaratılışı ve Âdem ile Havva'nın cennetten yeryüzüne gelişi, insanoğlunun anne rahmine düşüşü ve sonrasındaki yaratılış aşamaları anlatılmaktadır.²⁹ Tercüman-ı Post ve Tercüman-ı Erenler bölümlerini Kazak Ahmet Nefesi ve Tercüman-ı Tığbend takip etmektedir. Ardından On Dört Masum-ı Pak'ın isimlerinin sayıldığı, kaç yaşında nerede kimler tarafından şehit edildiklerinin anlatıldığı Tercüman-ı On Dört Masum-ı Pak bölümü gelmektedir.³⁰ Erkânname, diğer tercüman, gülbank,³¹ gazel ve nefeslerle devam etmekte Arapça dua ve el-Fatihla ile biten “Devay-ı Çırak” bölümüyle sona ermektedir.³²

Çalışmamıza konu olan Erkânname'deki tercümanların dili Türkçe olmakla birlikte içlerinde ayetlere ve Arapça dualara da yer verildiği görülmektedir. Bunlar manzum ve nesir karışık bir üslupla sunulmuştur. Bektaşî öğretisi için önem arz eden kişi, mekân ve olaylara da yer verilmiştir.

Muhteva açısından dikkat çeken başka bir konu da tercüman ve diğer bölümlerin çoğunun sonunda Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Hatice, Hz. Fatıma ile On iki imam'a dua edilmekte, onların dostlarıyla dost, düşmanlarıyla düşman olunduğu ifade edilerek başta Emevi Halifesi Yezid olmak üzere Ehl-i beyt'e eziyet ettiği düşünülen kişi ve gruplara lanet okunmaktadır.³³

2. Siyer ve Tarih Referansları

2. 1. Hz. Muhammed

Bektaşîliğin erkân ve yolunu bize aktaran metinlerde ayet ve hadislerin yanı sıra yol büyüklerine ve Hz. Peygamber'den başlamak üzere, Hz. Ali ile silsilede yer alan veya

²⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/2.

²⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 9/2-11/2.

²⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 12/2.

²⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 13/1-14/1.

²⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 20/1-21-1.

³⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 24/1-26/2.

³¹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 37/2; A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 39/2.

³² A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 43/1.

³³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 16/1; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 19/1- 19/2; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 34/2; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 37/1; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 40/2; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 42/1.

almayan çok sayıda tarihi şahsiyete yer verildiği görülmektedir. Bir taraftan Bektaşî uygulama ve pratikleri öğretilirken diğer taraftan da siyere konu olmuş kişilere atıfta bulunarak öğretinin köklerine işaret edilmiştir. Bu yöntem sufi geleneğin hemen hemen tamamında takip edilen bir usuldür.³⁴

Erkânname’lerde Hz. Peygamber, Muhammed ismi zikredilerek en fazla değinilen kişidir. Ele aldığımız 43 varaklı Erkânname’de yaklaşık elli iki yerde Hz. Muhammed’e atıf yapılmaktadır. Bunlardan 49’u Muhammed, 2’si Mustafa, 1’i Ahmed şeklinde verilmiş, 7 yerde de Muhammed Mustafa birlikte kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in nübüvvetine işaretle İsm-i Şah bölümünde “*bi nur-i sırrı nübüvvetike Ya Muhammed Ya Muhammed*”³⁵ ifadesine yer verilmiştir. Allah’a dua edip bir şey talep ederken “*Allah’ım, Muhammed hakkı için ihtiyacımı karşıla*”³⁶ cümlesiyle peygamber vesile kılınmıştır. Yine salatü selamlarda, Allah Resulü, seyyidü’l-âlemin, nûr-ı seyyidina gibi ifadelerle övülmüştür.³⁷ Mürşid,³⁸ rehber, rehberimiz,³⁹ pirimiz⁴⁰ kullanımları, Hz. Peygamber’in aynı zamanda rol model olarak görüldüğünü gösterir. Pir ifadesi zaman zaman Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli için de kullanılır. Ancak “dinim Muhammed” tabiri sadece ona has kılınmıştır.⁴¹ Peygamberimiz anılırken gerek siyerin gerekse kelam ve tasavvuf ilminin konusu olan Nûr-ı Muhammedî hususuna değinilmiş bu kavramın içerisine Hz. Ali de dâhil edilmiştir.⁴² Dolayısıyla Hz. Ali’nin ruhunun da mahlûkat yaratılmadan önce Hz. Peygamber’in ruhu ile beraber var olduğu ifade edilmiştir.⁴³ Hatta Âdem suretinde dünyaya geldikleri de bir yorum olarak eklenmiştir. Ardından Hz. Peygamber’in vefat yaşı ve buna sebep olarak da zehirlenme hadisesine işaret ettikten sonra defnedilmiş olduğu yer zikredilmiştir.⁴⁴

Erkânname’de, Hz. Peygamber’in hayatına dair verilen tarihi bilgilere ek olarak onun tarikat açısından ifade ettiği manevi değere ilişkin yorumlar yapılmıştır. “Muhammed kalptir,⁴⁵ candır”⁴⁶ denildikten sonra iki önemli kavram olan tevella ve tebarra gereği Hz. Peygamber’in dostuyla dost, düşmanıyla düşman olmak gerekliliği vurgulanmıştır.⁴⁷ Benzer husus Tercüman-ı Tıraş kısmında da yer almıştır.⁴⁸ Vahdet-i vücuda dair bilgilerin yer aldığı Pir Sultan Nefesi’nde “yetmiş üç fırka hadisi” diye bilinen rivayete

³⁴ Teber, “Vücûd-Nâme” Örneğinde Bektâşi Erkânâmelerinde Hurûfî Unsurlar”, 57.

³⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 121.

³⁶ *Akdhi (افضل) haceti bi hakk’i Muhammed*; A.Q.SH, F: 725, D.68, FI. 2/2.

³⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 2/2.

³⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/1.

³⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 37/1.

⁴⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 14/2.

⁴¹ “*İkrarım Ali, dinim Muhammed ve pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli*”; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 8/2.

⁴² A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/2.

⁴³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/2.

⁴⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 9/2.

⁴⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 8/2; A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 35/1.

⁴⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 16/1.

⁴⁷ “*Tevalla kıldım, bir kimse ki Huda’nın, Mustafa’nın Murtaza’nın dostudur, bizim dahi dostumuzdur. Teberra kıldım, bir kimse ki Huda’nın, Mustafa’nın Murtaza’nın düşmanıdır, bizim dahi düşmanımızdır.*”; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 13/2.

⁴⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 20/1.

atıfta bulunup “*Yol içinde yol ararsan yol Muhammed Ali'nindir. Yetmiş iki dil içinden din Muhammed Ali'nindir*”⁴⁹ denmiştir. Erkânname’de, Hz. Peygamber’in mucizelerinden olarak kabul edilen parmaklarından su akıtması şiir üslubunda dile getirilmiştir.⁵⁰

2. 2. Hz. Ali

Hz. Ali, Bektaşî öğretisinin merkezinde yer alan isimlerdendir. Bundan dolayı Erkânname’de en çok onun ismi geçer. Hz. Ali, Allah Resul’ünün ashabından olması yanında Hz. Hüseyin ve Hasan’ın babası, amcasının oğlu ve kızı Fatıma’nın eşidir.⁵¹ Birçok seriyeye ve gazvede öncü olarak görev almıştır. Bektaşî yolu içindeki önemine binaen “Hak-Muhammed-Ali” tabiri yaygın bir kullanım halini almıştır. Erkânname’de, yaklaşık 61 yerde Ali, 11 yerde Ali el-Murtaza ve 4 yerde de Murtaza olarak yer almaktadır. 16 yerde ise Hz. Muhammed ile birlikte “Muhammed Ali” şeklinde zikredilmiştir. Bu yönüyle Erkânname’de Hz. Ali’ye, Hz. Muhammed’den biraz daha fazla yer verilmiştir. Hz. Muhammed’in geçtiği yerlerin çoğunda Hz. Ali de beraberinde zikredilmiştir. Bu beraberliğin kimi zaman aynılık ifade ettiği yorumuna neden olacak kullanımlara da rastlamak mümkündür.⁵² Ancak bunun edebi bir kullanım olduğu açıktır.

Erkânname’de de Hz. Ali, kendisiyle tevessülde bulunulabilen kişilerdendir. “Ebû Turab”⁵³ ve “Ebû'l-Hasen” künyeleri kullanılarak İsm-i Şah başlığı altında Hz. Peygamberle birlikte kendisinden istidat edilir. Hz. Ali’nin velayet sahibi olması sıklıkla işlenir.⁵⁴ Peygamberimizin ona övgüsüne tercüman olan “la feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikar” rivayetine de yer verilir.⁵⁵ Hz. Ali için, kendisinden razı olunmuş seçkinlerin seyyidi anlamına gelen “Seyyidü'l-asfiya el-mardiyyin” ve “imam”,⁵⁶ sultanu'l-arifin,⁵⁷ şâh-ı merdan⁵⁸ sâki-i kevser⁵⁹ gibi vasıflar kullanılmıştır. Bu meyanda rehberim Murtaza,⁶⁰ mürşidim Ali⁶¹ tanımlamalarına yer verilmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere “Nûr-ı Muhammedî” kullanımının çerçevesine Hz. Ali de dâhil edilmiştir.⁶² Bu hususlar, tarihi bir şahsiyet olarak Hz. Ali’ye bakışı yansıtması yönüyle önemlidir.

⁴⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 15/2.

⁵⁰ “*Hani bizden evvel gelen, daim beş vakti kılan, on parmağı pınar iken, el Muhammed Ali'nindir.*”: A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 16/1.

⁵¹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 18/2.

⁵² “*Kul Muhammed ve Ali Murtazayım*”: A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 21/2.

⁵³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 2/1.

⁵⁴ “*Nadi Aliyyen muzhira'l-acab tecidhu avnen leke finnevaibi ile'l-lahi haceten fı külli hemmin ve şammin seyenceli bi nuri azemetike ya Allah ya Allah ve bi nur-ı sırr-ı nübüvvetike ya Muhammed ya Muhammed ve bi nur-ı sırrı velayetike ya Ali ya Ali edrikni edrikni ya ebe'l-Hasen Ya Ebe't-Turab*”; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 1/2.

⁵⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 2/1.

⁵⁶ “*Allahümme sallı ve sellim ala nur-ı seyyidina ve seyyidi'l-asfiyai'l-merdiyyin el-imam bi'l-Hakk Aliyyi'l-Murtaza*”; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 2/2.

⁵⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 13/1.

⁵⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 14/2.

⁵⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 28/1; bk. Cavit Sunar, *Melamülük ve Bektaşılık* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 172.

⁶⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 5/1.

⁶¹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/1; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 36/2.

⁶² “*On dört bin yıl halk olmadan evvel Muhammed ve Ali var idi.*”; A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/2.

Erkânname’de yolun silsilesi sayılırken Hz. Ali, önce tarihi sıraya uygun bir şekilde Hz. Hüseyin’in müşşidi olarak yer almış, kendisinin müşşidi de Hz. Peygamber zikredilmiştir. Hz. Peygamber’den sonra Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail sırayla birbirlerinin müşşidi olarak ifade edildikten sonra Azrail’in müşşidi olarak ise Hz. Ali tekrar zikredilerek adeta Hz. Peygamber’e müşşitlik yapmış, ondan sonraki dört basamağın üstüne konulmuştur.⁶³ Bu, özellikle kelim ve tasavvuf felsefesi açasından üzerinde durulması gereken bir boyuttur.

Erkânname’de Hz. Ali’nin hayat hikâyesine de yer verilmiştir. “Müminlerin emiri, Ali b. Ebû Talib” ifadelerinden sonra beş yıl halifelik yaptığı ve 63 yaşında vefat ettiğı kaydedilmiştir. Katili İbn Mülcem ve medfun bulunduğı Nefes zikredilirken ve şehadetinde Muaviye’nin sorumluluğuna işaret edilmiştir.⁶⁴

2. 3. Ehl-i Beyt

Konumuz olan Erkânname’de siyer ve tarihin konusu olarak Ehl-i beyt mensuplarına da değinilmiştir. Ehl-i beyt denilince Hz. Muhammed’in ailesi ve hassaten eşleri kastedilir.⁶⁵ Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve Hz. Peygamber’in aileden sayıp övdüğü Selmân-ı Farisi’ye⁶⁶ sık sık atıf yapılır. Erkânname’nin İsm-i Şah bölümünde, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yle birlikte, Hz. Fatıma ve annesi Hz. Hatice’ye de salat ve selam okunmaktadır.⁶⁷ Hurufi değerler açasından da Ehl-i beyt’in bu iki özel figürüne işaret edilir.⁶⁸ Özellikle Hz. Fatıma, çok özel bir yere sahiptir. Hz. Fatıma, bizzat Hz. Muhammed tarafından bildirilen manevi yüceliğı kanıtlanmış olarak görülmekte ve kabul edilmektedir.⁶⁹ Zira o aynı zamanda Hz. Muhammed’in soyunu sürdüren on iki imam ve diğerkahramanların annesidir.⁷⁰ Sadece onun soyundan gelenler seyid/şerif kabul edilmektedir.

Tarihi kişiliklerden Selmân-ı Farisi de Erkânname’de bahsedilen isimlerdendir. O, çok az sayıda güvenilir sahabilerden kabul edilmiştir. Ehl-i beyt’ten sonra en önce gelen yol büyüğüdür. Hz. Ali’ye yoldaşlık yapıp onun yanında yer almıştır. Bu nedenle Hz.

⁶³ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 6/1-6/2.

⁶⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 10/1.

⁶⁵ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/498-501.

⁶⁶ Hendek savaşı esnasında hendek fikrini gündeme getirmesi ve hendek çalışmalarındaki özverisinden dolayı muhacir ve ensar Selmân el-Farisi’yi kendilerinden kabul etme noktasında ayrılığa düşünce Hz. Peygamber “*Selmân bizden, Ehl-i beyt’tendir*” sözleriyle ihtilafa noktayı koymuştur. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, “*et-Tabakât el-Kübrâ*”, (Beirut: Daru’s- Sadr, ty.), 4/83.

⁶⁷ “*Allahümme salli ve sellim ala nuri seyidetine ve seyideti nisai’l-âlemin Fatimetü’z-Zehra ve ala ümmi ve ümmi’l-mü’minine Hatice’ü’l-Kübra*”; A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 3/1.

⁶⁸ Tercüman-ı Çırağ bölümünde “*bau, cau, dau, kafu. Bu dört haruf üzerinde olan on iki nokta on iki imama maildir. Ve on iki imam çarda-i masun Hatice ve Fatıma maildir. Ve Hatice ve Fatıma yirmi sekiz haruf maildir. Ve yirmi sekiz haruflamelif maildir. Ve o lamelif Muhammed Ali’ye maildir. On iki imam cihardei masumi pak ve Hatice ile Fatıma*”; A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 12/1-12/2.

⁶⁹ Hz. Fatıma’nın Hz. Peygamber’in yanındaki yeri ve Alevi Bektaşî bakış açısına katkı sağlayan Şii kaynaklardaki rivayetler için bk. M. Yaşar Kandemir, “Fatıma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/219-223.

⁷⁰ İbrahim Bahadır, “*Alevi-Bektaşî Kadın Dervişler*” (Köln: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü = Alevitisch-Bektaschisches Kulturinstitut Yayınları, 2004), 96; Hatice Yalçın, “Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (2016), 82-83.

Ali'nin ardından önemli ikinci kişi görülüp erkân-ı erbea (dört rükün) arasında sayılmıştır. Bugün de kabri Kerbela'dan sonra mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir mekân olarak görülür.⁷¹ Erkânname'de Tercüman-ı Rehber, Tercüman-ı Tığbend ve Beyan-ı İmam Cafer-i Sadık bölümlerinde adı geçmektedir.⁷² Pak sıfatıyla anılmakta ve yolun önemli geleneklerinden tığbendi (yünden yapılmış gayret kuşağı)⁷³ ona nispet edilerek kuşanılmaktadır.

Erkânname'de Ehl-i beyt mensupları bağlamında Hz. Hüseyin'e de işaret edilmekte ve Hz. Peygamber'in torunu olduğu hatırlatılmaktadır. "*İmam Hüseyin ceddî Muhammed'dir*"⁷⁴ tabiri bunun bir örneğidir. Hz. Hüseyin'e on iki imam zikredilirken tarihi malumat ilavesiyle ayrıca değinilecektir.

2. 4. Peygamberler ve Tarihi Kişilikler

Erkânname'de Hz. Peygamber dışında Hz. Âdem ve eşine, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'ya da değinilmektedir. Genel Tarih kitaplarının bir yöntemi olarak insanlığın ilk başlangıcına referansla tarihi başlatmanın bir örneği görülmektedir. Sistemik olmayan bir yöntemle Hz. Âdem, Havva, Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Peygamber sıralandıktan sonra Emeviler ve Abbasiler, Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli ile muhtemelen müellifin kendi döneminden kişilere atıflar yapılmaktadır.

Hz. Âdem ve Havva'nın cennetteki imtihanları, yasak buğdaydan yedikten sonra yeryüzüne inmeleri, birbirlerinin farkına varıp birleşmeleri ve bir çocuğun dünyaya nasıl geldiğiyle ilgili konular izah edilerek⁷⁵ hayatın başlangıcına değinilmektedir.⁷⁶ Ancak burada Nur-u Muhammedî hususu ihmal edilmemekte ve ruhlardan bahsedilirken Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin ruhlarının ilk yaratılanlar olarak tekrar takdim edilmiştir.⁷⁷

Erkânname'de daha sonra Hz. Musa'ya değinilmektedir. Peygamberlerle ilgili sıralama ve tercihler işlenen konular bağlamında şekillenmektedir. 16. yüzyılda ortaya çıkan ve çok daha sonra gelenek haline gelen Bektaşî dervişlerinin taşıdıkları teslim taşının⁷⁸ tarihi arka planı Hz. Musa'ya kadar götürülmektedir. Sual-i Teslim bölümünde, teslim taşı gündeme getirilerek, neden taşındığı ve hangi peygamberin sünneti olduğu sorulmaktadır. "*Fi beyandır dervişler boynunda asmak neden kalmıştır? Ve hangi peygamberin*

⁷¹ İbrahim Hatipoğlu, "Selman-ı Farisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/442.

⁷² "Erenler meydanında, pırlar mukabelesinde, sağ elim müşşidim atfında, sol elim sağ atfında ve kulağım Selman-ı Pak emanet ve nasihat atfında idim ve gözüm hak didarında idi... Ve kalbim Muhammed ve Ali'de idi.;" A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 8/2

⁷³ Sunar, *Melamîlik ve Bektaşîlik*, 71.

⁷⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 18/2.

⁷⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 20/1-20/2.

⁷⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 20/1.

⁷⁷ A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 7/2.

⁷⁸ Teslim taşı, alçak gönüllülük ve zayıflıklarını temsil maksadıyla Bektaşîlerin boyunlarına astıkları, on iki köşeli genellikle akikten imal edilmiş kolyedir. On iki köşe on iki imamın dürüstlük, davranış, söz ve sırlarına delalet eder. Hakkı Acun, "Taş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/143; Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/375.

*sünnetidir?*⁷⁹ sorusu ortaya konduktan sonra cevap olarak Hz. Musa ve taş hikayesi anlatılır.⁸⁰ Bazı Erkânnamelerde Hz. Musa ve taş hikâyesi Bakara Suresinin 60. ayeti ile ilişkilendirilerek verilir.⁸¹ Ancak günümüzde bu olay biraz farklı anlatılmaktadır. Buna göre, Allah, Hz. Musa'yı denemek maksadıyla yarattıklarından en kötüsünü alıp gelmesini istemiş, kendinden daha kötüsünü bulamayan Hz. Musa, kendi boynuna bir taş bağlayarak gelmiş ve acziyetini anlatmıştır.⁸²

Hz. Musa'dan sonra ise kurban hadisesi bağlamında Hz. İbrahim ve oğlu İsmail arasındaki malum hadiseye işaret edilir. Rehber Tercümanı bölümünde, salavatlar getirilirken, "*Halil İbrahim kurbanı İsmail devranı ilmi hikmet lokmanı velayet, Muhammed Mustafaya salavat*"⁸³ ifadelerine yer verilmiştir.

2. 5. On İki İmam

Erkânname'nin yer verdiği tarihi şahsiyetlerden bir kısmını da Bektaşî geleneğinin önderlerini ifade eden On iki İmam oluşturmaktadır. Bunlar Hz. Ali'nin neslindedir. Velayet makamının sahibi ve masumiyetleri müsellem görülmüştür. Buna göre, ikrar verip de tarikata giren kişi on iki imamı sevdiğini mutlaka dile getirmelidir. On iki İmam, hakları gasp edilip şehit edilen kimseler olarak görülmektedir. Bu yüzden hatıralarının canlı tutulması için düzenli olarak ritüellerde hatırlanması tercih edilmiştir. Onlar şefaatçilerdir. Onları sevenleri sevmek, sevmeyenlerden uzak durmak gerekir.⁸⁴ Tarikatın silsilesi de on iki imama dayanır.⁸⁵

Erkânname'de on iki imam tek tek sayılarak ne kadar imamlık yaptıkları, kaç yaşında ve kimler tarafından şehid edildikleri ve son olarak da kısa hayat hikâyeleri ile vefat yerleri belirtilmiştir.⁸⁶ Sadece bu silsilede on ikinci imama değinilmemiş ancak Erkânname'nin farklı yerlerinde işaret edilmiştir.⁸⁷

İmam Cafer-i Sadık için "*Beyan-ı İmam Cafer-i Sadık*" adıyla ayrı bir bölüm tahsis edilmiştir. Onun ağzından bir öğretim yöntemi olarak soru cevaplar üretilmiş ve cevapları verilmiştir. İmam Cafer-i Sadık, soylu bir nur ve ender bir şahsiyet olduğuna işaretlere birdir denmiş⁸⁸ "*Mürşidimiz Ali, Rehberimiz Muhammed, mezhebimiz İmam Cafer*" denilerek konumuna değinilmiştir.⁸⁹

⁷⁹ A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 31/2.

⁸⁰ A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 31/2-33/2; Rivayetin devamı ve başka anlatımlar için bk. Dilek Akbulut, "İnanç ve Üretim Bağlamında Hacibektaş Taş İşçiliği", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 68 (2013), 223-224.

⁸¹ Yunus Koçak, "Arnavutluk Devlet Arşivlerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Erkânname: 2", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 33 (Bahar 2005), 90; Alemdar Yalçın- Hacı Yılmaz, "Arnavutluk Devlet Arşivlerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Erkânname: 1", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 33 (Bahar 2005), 30.

⁸² Akbulut, "İnanç ve Üretim Bağlamında Hacibektaş Taş İşçiliği", 223.

⁸³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 14/2.

⁸⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 4/2.

⁸⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 5/2-6-1.

⁸⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 10/1, 2; A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 11/1-11/2.

⁸⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 31/2.

⁸⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 6/2.

⁸⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 36/2.

2. 6. Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi, Bektaşî geleneğinin temel kaynaklarında mutlaka işlenmekte ve adeta bir tarih bilinci inşa edilmektedir. Erkânname’de, Hz. Hüseyin ve Kerbela olayına çok sık yer verilmiştir. Onun menfur bir biçimde katledilişi ve Hz. Hüseyin şahsında Ehl-i beytin çektiği sıkıntılar devamlı surette gündemde tutulmuştur. Hz. Hüseyin’in nesebi ve hayatı hakkında “*İmam Hüseyin cediti Muhammed’dir, atası Ali,*” annesi Fatıma’dır. On iki imamın üçüncüsüdür. Kerbela’da şehit edilmiştir. “*İmam Hüseyin bir gece imamlık etmiş ve elli beş yaşında vefat etti. Şimr mel’un aleyhiline şehit etti, Kerbela’da yatar.*”⁹⁰ O, Zeyne’l-Abidin’in mürididir⁹¹ ifadeleriyle bilgi verilip ardından şehid edilişi anlatılmaktadır. Hz. Hüseyin’e künye olarak Hüseyin eş-Şehid tabiri kullanılmakta ve selamlanmaktadır.⁹² Ardından onun tarikat açısından manevi değerine dair değerlendirmeler verilip sorumluluklar sıralanmaktadır. Merkatının ziyaret edilmesi bu meyanda vacip olarak vazedilmiştir.⁹³ Hatta bazılarına göre, Alevi-Bektaşî öğretisinin referans noktası ve asıl kişiliği Hz. Ali ise de Hz. Hüseyin ve Kerbela’da şehadeti, öğretiyi hayat veren bir kaynak kabul edilerek sürekli bir şekilde canlı tutulmaya çalışılmıştır.⁹⁴

2. 7. On Dört Masum-ı Pak

Erkânname’de yer verilen tarihi şahsiyetler bağlamında değerlendirebileceğimiz bir başka grup da öğretiyi içinde “On dört masum” tabiri ile anılan ve çocuk yaşta iken şehit edilen Hz. Ali evladından olan kişilerdir. Onlar için özel bir başlık açılmıştır. Adları, kaç yaşında kim tarafından şehit edildikleri bilgi olarak verilip ardından onları tanıyıp bilmenin önemi değerlendirilmiştir.⁹⁵ Bu yöntem, yolun tarih algısını pekiştirmeye matuf gayretler muvacehesinde değerlendirilebilir. Ondört Masum’a dair bilgiler çok yaygın bilinmediğinden ve Erkânname’nin bu hususlardaki üslubunu sunmak adına ilgili bölümleri buraya almak uygun görülmüştür:

“*Evvelki masum Muhammed Ekber’dir ki Ali oğludur imam ve İmamı Hüseyin Kur’andaştır, yani tahirdir. Havaric elinde şehid oldu radiyellahu anhu ve rahmetullahi aleyhi rahmeten vasiaten.*”

“*İkinci masum; Abdullah ibn İmam Hasen’dir. Yedi yaşında Talha b. Amir katleyledi. Kabri Bağdat’tadır.*”

“*Üçüncü masum; Abdullah ibn Hüseyin’dir. İki yaşında iken Abdullah ibn Esrak Dimeşki elinde katl oldu. Kabri Kerbeladadır.*”

⁹⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 10/2.

⁹¹ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 6/1.

⁹² A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 3/1; A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 28/1.

⁹³ A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 27/1.

⁹⁴ Ethem Ruhi Fıçlalı, “Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/521.

⁹⁵ “*Olma kıl ki bir kimse ehl-i tarikten olup iş bu mezkûr on dört masum paki bilmese ve aşına olmasa tarikatı anın küftei gümâsi sahih değıldir. Yani o kimsenin bir türlü sözüne itibar olunmaz. Ve ana çırak vasfı ve ilim reva değıldir. Ve secade üzerini oturmamak haramdır. Ve reva değıldir. Zira şeriat tarikatın sahibi erenlerin babaları ve cediti alalarıdır. Yani dedeleridir. Bitu bu tekkeye bizim tekkeye mihnet kidemizdir. İmdi aziz men ol masum-i paklar bunlardır. Ki zikrolunur.*”; A.Q.SH, F:725, D.68, Fl. 24/2; krş. A.Q.SH, F.725, D.68, Fl. 26/1.

“Dördüncü Masum imam; Kasım İbn İmam Hüseyin’dir. Üç yaşında Naka şehit eyledi⁹⁶ su-suzlukla vefat etti. Kabri Kerbela’dadır.”

“Beşinci Masum; Hüseyin İbn Zeyne’l Abidin, altı yaşında Mansur b. Ahmed Nukil b. Muaviye katleyledi. Makamı Rey’dedir.”

“Altıncısı; Kasım es-Said b. Zeyne’l Abidin’dir. Üç yaşında Bekir b. Advan Muaviye katleyledi. Kabri Basra’dadır.”

“Yedinci, Ali el-Asfar b. Muhammed Bakır’dır. Altı yaşında Ahmed b. Mansur Meşki (Dimeşki?) elinde katl oldu. Sus’dadır.”

“Sekizinci; Abdullah b. İmam Cafer’dır. Üç yaşında Sitamil ve Meğabez arasında Bayezid yanında iken Mu’ric katleyledi. Kabri Setam’dadır”⁹⁷

“Dokuzuncu masum; Yahya el-Hadi b. Cafer Sadık’tır. On yaşında Abdullah b. Ahmed Kufi katleyledi. Kabri Bağdat’tadır.”

“Onuncu masum; Salih b. Musa Kazım’dır. Üç yaşında Osman Dimeşki katleyledi. Şiraz’da medfundur.”

“On birinci masum; Talib b. Musa Kazım’dır. Yedi yaşında Yusuf b. İbrahim Ahmed Dimeşki katleyledi. Kabri Raml’dedir.”

“On ikinci masum; Cafer b. Muhammed Taki’dır. Dört yaşında Yusuf b. İbrahim Ahmed Dimeşki katleyledi. Kabri Kum’dadır.”

“On üçüncü masum; Cafer b. Hüseyin el-Askeri’dir.⁹⁸ Bir yaşında Muhammed b. Nasır b. İbrahim Dimeşki katleyledi. Kabri Rey’dedir.”

“On dördüncü masumu pak; Kasım b. Hasen el-Askeri’dir. Üç yaşında Mansur b. İbrahim Dimeşki katleyledi. Kabri Cezair’dedir. Radiyellahu teala anhuma ve rahmetullahi teala aleyhim ecmain ve selamuhu ala abaihi ve ecdadihi”⁹⁹

2. 8. Emeviler

Emeviler Dönemi, Hz. Ali taraftarlarına ve Haricilere yönelik sıkı politikaların izlendiği bir dönemdir. Bu dönemde bazen de Hz. Ali taraftarları ile Haricilerin Devlet marifetiyle çatıştırıldığı da olmuştur. Gerek Emeviler gerekse Hariciler bu yönüyle Bektaşî tarih şuurunda olumsuz temellerin oluşmasında ana unsurları teşkil etmişlerdir.

Emeviler dönemi ile ilgili üç şahsiyet ve bir grup Erkânname’de yer almıştır. Bunlar; Muaviye b. Ebû Süfyan, oğlu Yezid b. Muaviye ve Mervan b. Hakem’dır. Grup ise Haricilerdir. Muaviye, Hz. Ali ile savaşmış ve onun şehit edilmesinde dolaylı sorumlu olmuştur. Yezid, Hz. Hüseyin’in şehid edilmesinde sorumlu olmuştur. Mervan ise, iktidarın Süfyanilerden Mervanilere geçmesi sürecinde Ali taraftarlarını saf dışı bırakmıştır. Emeviler döneminde en önemli devlet başkanları Mervan neslinden gelmiştir.

Alevi-Bektaşî öğretisine göre Muaviye, meşru halife velayet sahibi Hz. Ali ile iktidar mücadelesine girmiş, çeşitli oyunlarla onun elinden iktidarı gasp etmiş ve sonunda da onun şehit olmasına sebep olmuş bir kişidir. Erkânname’de, “Emiru’l-Müminin Ali b. Ebi

⁹⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 25/1.

⁹⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 25/2.

⁹⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 26/1.

⁹⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 26/2.

Talip Kerreme'l-lahu vech beş yıl imamlık etti, o dahi 63 yaşında idi, vefat ettiğın sebep bu oldu İbn Mülcem aleyhi'l-lane Muaviye akvasıyla şehid etti. Küfe mescidinde ve Necefte yatar” şeklindeki bilgilere yer verilmiştir. İnaniş ve verilen bu bilgilere göre Hz. Ali'nin şehit edilmesinde Muaviye'nin parmağı vardır. Yine İmam Hasan'ın vefatına da Muaviye sebep olmuştur.¹⁰⁰

Erkânnamelerde olumsuz anlamda en çok ismi geçen kişi şüphesiz Hz. Hüseyin'in şehadetine sebep olan Yezid b. Muaviye'dir. Hz. Hüseyin ismi nasıl Alevi-Bektaşî öğretinin dinamik kalması için enerji kaynağı ise Yezid de aynı şekilde onların duygularını canlı tutan en önemli faktördür. Erkânname'de çoğunlukla tercüman bölümlerinin sonunda Hz. Muhammed, On iki İmam ve müminlere dua edildikten sonra “münkir lanet Yezid”, “münkir Yezid” ifadeleriyle birlikte Yezid'e lanet okunur. Bu manada Yezid, münkirdir, lanetlidir. Bazen Vahdet Tercümanı ve Sabah Tercümanında geçen “Yuf Münkür lanet Yezid'e”¹⁰¹ ifadesinde olduğu gibi “münkir” ve “lanet” kelimeleri sıfat olarak Yezid isminin önünde kullanılmıştır. Bazen de Derbeyan-ı Sualat Faslı-ı İkrar bölümünde “Gerçekler demine hu diyelim hu Allah dost, yuf münkere, lanet Yezid'e, rahmet mümine, gerçekler demine eyvallah aşk olsun”¹⁰² olduğu gibi münkir ve lanet isim olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde mel'un sıfatı da sıklıkla kullanılmaktadır.¹⁰³

Sual-i Teslim bölümünde “yüz binlerce lanet Yezid ve Haricilere, yüz binlerce lanet Mervan ve Süfyan neslinin üzerine olsun”¹⁰⁴ ifadelerinde görüldüğü şekliyle bazen de Yezid ismi Hariciler, Mervan ve Süfyan nesli gibi Bektaşîlerin nefret ettiği isimlerle birlikte verilerek beddua edilmektedir. Bu arada lanet edilen isimler çoğaldıkça beddua da katlanarak söylenmektedir.

Bölüm sonlarındaki duaların ardından Yezid'e beddualar edilerek Yezid ismi gündemde tutulmaya devam etmektedir. Tercüman-ı Su İçerken bölümünde, “Bismi şah rahmetullah İmam Hüseyin cennetullah sırrı şehid cemalullah bir Yezid lanet”¹⁰⁵ ifadelerine yer verilerek su içmeye başlarken her seferinde Yezid'e lanet edilmektedir. Tercüman-ı Su İçdikde bölümünde ise “İmamların ruhu revânı şâd ola âşıkların fahri mezid ola lanet bir canı Yezidâne, rahmet bir canı şehidâne”¹⁰⁶ ifadesi dikkat çekmektedir. Yezid isminin “Yezidan” şeklinde kullanımı Erkânname'de tek örnektir. Burada çoğul olarak, “Yezid gibilere, Yezid düşüncesinde olanlara lanet olsun” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu örnekte de görüldüğü üzere Yezid ismi, bazen tüm kötülüklerin temsilcisinin adı olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde Nefes-i Pir-i Sultan adlı manzum bölümde, “Varma Yezid'in yanına, dokunur teni tenine, lanet Yezid canına, can Muhammed Ali'nindir”¹⁰⁷ dörtlüğüne yer verilmiştir. Burada da birinci Yezid'in, Yezid'in kendisi değil, Yezid'in şahsında bir dü-

¹⁰⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 10/1.

¹⁰¹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 19/1; A.Q.SH, F. 725, D.68, FI. 19/2.

¹⁰² A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 37/1.

¹⁰³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 34/2.

¹⁰⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 34/2.

¹⁰⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 40/2.

¹⁰⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 40/2.

¹⁰⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 16/1.

şünceyi, bir anlayışı ve bir dünya görüşünü ifade ettiği görülmektedir. Yezid, Alevi-Bektaşîler için tarihte yaşamış bir kişiden ziyade kötülüğün, kan akıtmanın, haksızlığın, sömürünün ve zulmün sembolüdür. Aynı zamanda Yezid gibi masumların hakkına ve kanına giren kişileri ifade etmektedir. Dolayısıyla, Yezid'e lanet demekle sadece Hz. Hüseyin'i katleden Yezid'e lanet edilmiyor, onun şahsında tüm haksızlık yapanlara ve zalimlere lanet edilmektedir.

Erkânname'de ismi geçen başka bir tarihi kişilik de Mervan'dır. Burada kastedilen Mervan b. Hakem'dir. Tercüman-ı Gazel Veli Şerbet bölümünde, “*Nur ola oturan duran nur ola, zümre-i Mervan kör ola, tulularımız tulu ola ...*”¹⁰⁸ Mervan taifesine, Mervan zihniyetinde olanlara beddua edilmektedir. Ayrıca yine Sual-i Teslim bölümünün sonunda, Yezid, Hariciler ve Süfyan nesli ile birlikte Mervan'ın nesli şeytana benzetilerek beddua ve lanet okunmaktadır.¹⁰⁹ Alevi-Bektaşî kültüründe Yezid ve Mervan'ın nesli zalimliği, zorbalığı ve kötü davranışları temsil ederler.¹¹⁰

3. Diğer Referanslar

Erkânname'de tarihi kişilikler yanında yol büyüklerine ve bazı coğrafi bölgelere işaret edilmiştir. Üç özel kişi çalışma konumuz olan Erkânname'de özel olarak ve fazlaca tekrarlanmaktadır. Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli ve Kaygusuz Abdal. Ayrıca, Kerbela,¹¹¹ Medine,¹¹² Necef,¹¹³ Rey,¹¹⁴ Şiraz, Raml, Kum,¹¹⁵ Cezair¹¹⁶ ve Samarra¹¹⁷ şehirleri, çoğunlukla on iki imam ve on dört masum-u pak'ın defnedildiği yer bağlamında zikredilmiştir. Kerbela ismi ise hem yer hem de olay olarak Erkânname'de yerini almıştır.

Bektaşî tarikatlarının oluşumunda, Türk-İslam tarihinin önemli kişiliği Hoca Ahmed Yesevî'nin büyük katkısı olmuştur.¹¹⁸ Hacı Bektaş Velî onun sevgi, saygı, doğruluk gibi birçok prensibinden faydalanmış, sohbetlerinde ondan büyük bir hürmetle bahsetmiştir.¹¹⁹ Erkânname'de, Derbeyan-ı Sualat Fasl-ı İkrar bölümünde “*Hacı Bektaş mürşidi Hoca Ahmed Yesevî'dir*”¹²⁰ ifadelerine yer verilmektedir. Dolayısıyla tarikata giren, ikrarda bulunan her Bektaşî'den, Hoca Ahmet Yesevî'nin Hacı Bektaş Velî'nin mürşidi olduğunu bilmesi ve ikrar etmesi istenmiştir.

¹⁰⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 41/1.

¹⁰⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 34/2.

¹¹⁰ Mehmet Ünal - Nurettin Çalıskan, “Sünni Tarikatlarda Ehl-i Beyt Sevgisi ve Bektaşîliğe Temayül: Halveti-Celveti Pirleri Azbi Baba ve Haşim Baba Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018), 257.

¹¹¹ A.Q.SH, F. 725, D.68, FI. 3/1; A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 10/2; A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 23/1; A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 28/1.

¹¹² A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 7/2.

¹¹³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 10/1.

¹¹⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 26/1.

¹¹⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 26/1.

¹¹⁶ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 26/2.

¹¹⁷ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 11/2.

¹¹⁸ Eyüp Baş, “Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 49.

¹¹⁹ Baş, “Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzler”, 34.

¹²⁰ A.Q.SH, F:725, D.68, FI. 38/1.

Hacı Bektaş-ı Veli, 16. yüzyılda ortaya çıkan Bektaşîlik tarikatının öncüsü kabul edilir.¹²¹ Erkânname’de, Hacı Bektaş, pir, üstad, kutbu evliya ve kutbu’l-âlemin olarak ifade edilmiştir. Tercüman-ı İkrar bölümünde “*Pirim Üstadım Hacı Bektaş kutbu evliya*”,¹²² ayrıca Rehber Tercümanında “*Pirimiz Hacı Bektaş-ı Velidir*”¹²³ ifadeleri yer almaktadır. Burada, tarikata giren kişinin, mezhebim Hak Caferi, mürşidim Muhammed, rehberim Murtaza diyerek ikrarda bulunmasının yanında pirinin ve üstadının Hacı Bektaş Veli olduğunu bilip ikrar etmesi istenmektedir.

Yine Serbaşku Tarikat bölümünde tarikatın silsilesi sayılırken “*Halif-i Pirava Hacı Bektaş*”¹²⁴ olarak geçmektedir. Aynı şekilde Beyan-ı İmam Cafer-i Sadık bölümünde “*Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli*”¹²⁵, Tevbe-i Tarikat bölümünde ise “*aldım, tevbe kıldım, pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli kutbu’l-âlemin*”¹²⁶ ifadelerinde olduğu gibi “Hünkâr” unvanı da kullanılmaktadır. Osmanlıda padişahların kullandığı bir unvan¹²⁷ olmasına rağmen ilginç bir şekilde “hünkâr” kelimesi Hacı Bektaş Veli için de kullanılmaktadır. Hacı Bektaş Veli Erkânname’de, Tercüman-ı İkrar bölümünde evliyaların kutbu iken Tevbe-i Tarikat bölümünde bütün âlemlerin kutbu¹²⁸ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabah Tercümanı bölümünde yapılan duada Hacı Bektaş Veli’den doğrudan yardım, himmet, gözetme ve koruma talep edilmektedir. “... *Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, enbiya, evliya efendilerimizin hizmetleri ve şifa nazarları üzerimize hazır ve nazır ola, eman dediğimiz yerde yere yetişeler, korktuğumuz yere uğratmayalar, namerde muhtaç eylemeyeler* ...”¹²⁹ Aynı ifadeler, Tercüman-ı Saku Hayırlı Gülbenk’te de geçmektedir. “*Hünkâr Hacı Bektaş Veli münkir münafik şerrinden göz ide saklıya bekiye...*”¹³⁰ Benzer ifadeleri Tercüman-ı Gazel Veli Şerbet bölümünde de görmek mümkündür.¹³¹

Derbayan-ı Sualat Fasl-ı İkrar bölümünde geçen “*Hacı Bektaş mürşidi Hoca Ahmed Yesevî’dir*”¹³² ifadelerinden, Hacı Bektaş Veli’nin mürşidinin Hoca Ahmet Yesevî olarak bilindiği ve bu şekilde öğretildiği anlaşılmaktadır.

Mutasavvıf şair Kaygusuz Abdal,¹³³ değişik Erkânnamelerde çok sık zikredilmesine rağmen incelediğimiz eserde sadece bir yerde, Erkânname’nin en başında ilk isim olarak geçmektedir. Tercüman-ı Tac bölümünde “*Allah Allah erenler dergâhında men kemine yüzüm hak eylerem. Hak darına koyu ben Kaygusuz’dan tacını. Diyelim Hu erenler demine*”¹³⁴ sözlerine yer verilmiştir. Bektaşîler, Kaygusuz’un icadı olarak kabul ettikleri, beyaz keçeden

¹²¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektaş-ı Veli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/455.

¹²² A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 5/1.

¹²³ A.Q.SH, F.725, D.68, FI 14/2.

¹²⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 5/2.

¹²⁵ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 8/2.

¹²⁶ A.Q.SH, F. 725, D.68, FI. 13/1.

¹²⁷ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), “hünkâr”, 908.

¹²⁸ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 13/1.

¹²⁹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 19/2.

¹³⁰ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 37/1.

¹³¹ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 41/2.

¹³² A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 38/1.

¹³³ Nihat Azamat, “Kaygusuz Abdal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 25/75.

¹³⁴ A.Q.SH, F.725, D.68, FI. 1/1.

imal edilmiş dilimli tacı ilk kullananın Kaygusuz Abdal olduğuna inanırlar.¹³⁵ Bu yüzden, Erkânname'nin hemen başında, taç tercümanı bölümünde, merasime başlarken Hak Darına yani Allah'ın huzuruna, Kaygusuz'un tacını koyarak "hu deyip başlayalım" demek istenmiştir.

Erkânname yol büyüklerinin zikredilmesinin yanı sıra Cemali Baba, Muhammed Baba, Hüseyin Baba ve Selim Dede gibi tarikat silsilesinde geçen ve bilinmesi gereken isimlere de yer verilmiştir. Bu isimler her ayinde tekrar edilmektedir.

Sonuç

Erkânname, Bektaşîliğin ilke ve ritüellerini ortaya koyan önemli metinlerdir. Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerini yansıtan ve onun ölümünden sonra kaleme alınan bu eserler, manzum ve nesir tarzında olabilmektedir. Çalışma konumuz olan Erkânname de benzer nitelikte olup öğretinin yol ve erkânını ortaya koymaya yönelik bir eserdir.

Erkânname'de, müntesiplere yol ve usul öğretiliğinden ayet ve hadislerin yanında tarihi kişiliklere, olaylara ve mekânlara atıflar yapıp duruma göre ayrıntılara yer verilmiştir. Kronoloji dikkate alınmadan Hz. Âdem, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Ehl-i beyt ve yol büyüklerine işaret edilmiş, On İki İmam ve On dört Masum ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Bu büyükler, Bektaşîliğin önemli kişilikleri olarak tazim ve saygı ile anılmışlardır.

Erkânname'de sadece sevilen kişilerden bahsedilmemiş Bektaşî geleneğinin tarih algısında öfke ile anılan kişilere de yer verilmiştir. Muaviye, Yezid ve Mervan bu meydana zikredilen tarihi şahsiyetlerdir. Bunlara buğz edilmiş, yaptıkları hatırlatılarak sürekliliği bir şekilde lanet okunmuştur. Hariciler ise lanetli özel bir grup olarak anılmıştır.

Erkânname'de, başlangıçtan metnin yazıldığı tarihe kadar zaman, mekân ve tarihi kişiliklere yer verilerek adeta bir tarih inşası ile sunumu, öğretinin tarihi ve İslami temellendirmesinin yapılmaya çalışıldığı izlenimini vermektedir. Bu durum aynı zamanda müelliflerin takipçilere bir tarih bilinci kazandırmayı önemsediklerini de göstermektedir. Bu yol mensuplarının bağlılık ve mesafeyi, yani tevella ve teberrayı bu zamana kadar canlı tutmalarının, Erkânnameelerde sunulan tarih şuuru ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Kaynakça

A.Q.SH, Arkiva Qendrore e Shtetit. F:725, V. D.68, Fl. 1/1-43/2.

Acar, Cafer. "Arşiv Belgeleri Işığında Arnavutluk'ta Bektaşî Toplumu Başkanlığı'nın Hizmetleri - 1886-1967-". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/21 (2017), 1-12. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12125>

Acun, Hakkı. "Taş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/142-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Akalın, Şükri Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 10. Basım, 2005.

Akbulut, Dilek. "İnanç ve Üretim Bağlamında Hacıbektaş Taş İşçiliği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 68 (2013), 221-238.

¹³⁵ Azamat, "Kaygusuz Abdal", 25/75.

- Albayrak, Ali. "Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşi Erkânname'si". *Turkish Academic Research Review* 5/3 (Eylül 2020), 456-460. <https://doi.org/10.30622/tarr.765174>
- Azamat, Nihat. "Kaygusuz Abdal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/74-76. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Bahadır, İbrahim. *Alevi-Bektaşî Kadın Dervişler*. Köln: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü = Alevitisch-Bektaşitishes Kulturinstitut Yayınları, 2004.
- Baş, Eyüp. "Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 21-53. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001077
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Çibik, Tuba Hatipler - Umaroğulları, Filiz. "Balkanlarda Bektaşîlik ve Bektaşî Tekkeleri". *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2017) 458-481.
- Erdem, Cem - Topuzkanamış, Ersoy. "Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânname'si". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 10 (2014), 115-139. <https://doi.org/10.24082/abked.2014.10.003>
- Fıçlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi. "Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/518-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hatipoğlu, İbrahim. "Selman-ı Farisi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/441-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. "et-Ta-bakât el-Kübrâ". Beyrut: Daru's- sadr, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "Fatıma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Koçak, Yunus. "Arnavutluk Devlet Arşivlerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Erkânname:2". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 33 (Bahar 2005), 71-144.
- Maden, Fahri. "Arnavutluk'ta Bektaşîlik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler". *Avrasya Etüdüleri* 44/2 (Aralık 2013), 136-171.
- Noyan, Bedri. "Balım Sultan Erkânname'si Merkezli Geleneksel Bektaşîliğe Ait Bir Ritüel Örneği: İkrar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 40 (2006), 53-104.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Bektaşîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/372-379. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Hacı Bektaş-ı Veli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/455-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Öz, Mustafa. "Ehl-i Beyt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özcan, Nurgül. "Bektaşî Erkânname'leri ve Bir Bektaşî Erkânname'si". *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli* 46 (2008), 189-204.
- Özcan, Hüseyin. "Hacı Bektaş Veli'nin Eserlerinde ve Bektaşî Erkânname'lerinde Dervişin Nitelikleri" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/1 (Winter 2012), 1695-1705. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3058>
- Sunar, Cavit. *Melamîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Teber, Ömer Faruk. "Bektaşî Dervişinin Yol Haritası: Bektaşî Erkânname'leri". *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*. ed. Filiz Kılıç. 359-372. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2010.

- Teber, Ömer Faruk. "Vücûd-Nâme Örneğinde Bektâşi Erkânâmelerinde Hurûfî Unsurlar". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Ocak-Haziran 2013), 57-72.
- Topuzkanamış, Ersoy. "Bir Bektâşi Erkânnamesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010) 421-436.
- Turan, Fatma Ahsen. "Arnavutluk'taki Bektâşi Tekkeleri". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Orhan Kurtoğlu vd. 2/633-648. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Ünal, Mehmet - Çalıışkan, Nurettin. "Sünni Tarikatlarda Ehl-İ Beyt Sevgisi ve Bektaşîliğe Temayül: Halveti-Celveti Pirleri Azbi Baba ve Haşim Baba Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59 (2018), 244-257.
- <http://dx.doi.org/10.17719/jjsr.2018.2633>
- Yalçın, Alemdar - Yılmaz, Hacı. "Arnavutluk Devlet Arşivlerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Erkânname:1". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 33 (Bahar 2005), 11-69.
- Yalçın, Hatice. "Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (2016), 79-84-83.
- <http://dx.doi.org/10.12973/hbvd.79.203>
- Yıldız, Harun. "Bektâşi Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010), 471-476.

Ekler: Erkânname'den Fotoğraflar

اسرافیل او اسرافیلیت مورثیدی احصرا ایل
 اسرافیل اسرافیلان مورثیدی عضرا ایل
 او عصرا لیت مورثیدی حضرت علی
 عضرا لیت مورثیدی حضرت علی

ده بیان امام جعفری صادق
 دل او درو - اذه که در و پس

امام جعفر صادق صویل بو پورده رو پورده
 اذ که موجب اهل بیت اقرارضا
 و پس و موثلیبا اهل بیت ایتی را اقرار
 نمیدانت اسرا لیت و ت ارا کان
 و رو ب ارا لیت مید ارا لیت ارا کان دار و لقت
 اولیا رهبر اوب شهیرت متدا شوه تیی
 اولیا رهبر اولین جان بو سیما لری و
 یقی ارا کابیل مر عبو لقا و لهما
 بوار کانن بیل میان چه ره رهبر لقی ایل مق

دوای چوروا 43
اللهم يا قارع كرب ذنون يوم العشاء ويا
شوق ضا يوب يوم العشاء ويا جامع دعوات
شمرا يعقوب يوم العشاء ويا عافرة توب
دو دروم يوم العشاء ويا سامع دعوات هارون
يوم العشاء ويا شهيد امام الحسين واما الحسين
عليهما السلام يوم العشاء ويا الرحمن الدنيا والا
صرة طول عمرنا و عمرهم في طاعتك واغفر ذنوب
وكفرنا ربنا و توفنا مع الابواب بزرگوار
يا ارحم الراحمين والحمد لله رب العالمين الفاتحة

پ. 43

D. 68

v.

A.Q.S.H. F. 725

۲۲ نمیدان نغم نلروت اذه نغو قایل ته پیرت زاجه
 ارنلر میداندن و پیر لر مو قایل سنده وردم
 افسر اری و نر دینده الین فاشده ایدی جواب
 الم باشنده ایدی و پاشتم ره ه بوم الله ایدی
 و افسر آرم و نالقیتم واحدقم حضرتی مهمل
 مصطفی و حضرت علی بول مرتضای ده ایدی
 و کوزم یزده بوزم دانه ایدی کوزم بولدا
 ایدی قوللاهم عثمان ایدی و ناصیحاته ایدی
 اگر صور صالر باشنده نوآمر الله نوار فاشنده
 نوآمر کوزم نوار قول الله نوار بوردنده نوار
 الله نوآمر بلنده نوآمر دیننده نوآمر عباده نوار
 نوار

fl. ۸۸ - ۸۹

D. 68

V.

A.Q.SH. F. 725